

La presència franciscana a Mallorca. La minoritat: conventuals, observants, clarisses, caputxins, terciaris, beguines, Religioses...T.O.R. (Primera part)

La presencia franciscana en Mallorca. La minoría: conventuales, observantes, clarisas, capuchinos, terciarios, beguinas, religiosas...T.O.R.

The Franciscan Presence in Mallorca. The Minority: Conventuals, Observants, Poor Clares, Capuchins, Tertiaries, Beguines, Religious...T.O.R.

A les Franciscanes Filles de la Misericòrdia, que a la costura de Biniali me mostraren de lletra, i a Lluç i a La Real en servidores exemplars de la Mare de Déu i dels seus pobres, i al P. Antoni Martorell, que enriqueix el repertori de l'*Schola Cantorum* de la Mare de Déu de Lluç, i a tots els amics franciscans del T.O.R., amb agraïment

Josep Amengual i Batle

Misioneros de los Sagrados Corazones de Jesús y María

josep.amengual@msscc.net

65

Resum

En les nou primeres seccions volem oferir una panoràmica sobre el franciscanisme a Mallorca, des dels seus orígens, i abastant les diverses institucions franciscanes, tant femenines (Clarisses, caputxines, terceroles, beguines, Filles de la Misericòrdia) com masculines: (Observants, Caputxins), tant clericals com laïcals (Terciaris), tant eremítiques com claustrals, i en qualsevol grau de reconeixement canònic. Prenem en compte els seus ministeris de predicació, penitència, ensenyament, i missió *ad gentes*, prenent en compte la seva vinculació amb el Beat Ramon Llull. Ho tractam de manera que, en una segona part, el Tercer Orde Regular quedi agombolat en una llarga tradició de la minoritat, segons les crides de la contemporaneïtat.

Mots clau

Minoritat, missió, Catany, Llinàs, Ripoll

Resumen

En las nueve primeras secciones queremos ofrecer una panoràmica sobre el franciscanismo en Mallorca, desde sus orígenes, y abarcando las diversas instituciones franciscanas, tanto femeninas (clarisas, capuchinas, tercerolas, beguinas, Hijas de la Misericordia) como masculinas (Observantes, Capuchinos), tanto clericales como laicales (Terciarios), tanto eremíticas como claustrales, y en

cualquier grado de reconocimiento canónico. Tomamos en cuenta sus ministerios de predicación, penitencia, enseñanza, y misión *ad gentes*, tomando en cuenta su vinculación con el beato Ramon Llull. Lo tratamos de forma que, en una segunda parte, la Tercera Orden Regular quede arropada en una larga tradición de la minoridad, según los llamamientos de la contemporaneidad.

Palabras clave

Minoridad, misión, Catany, Llinàs, Ripoll

Abstract

In the first nine sections we want to offer an overview of Franciscanism in Mallorca, from its origins, and covering the various Franciscan institutions, both female (Clairs, Capuchins, Tertiaries, Beguines, Daughters of Mercy) and male (Observants, Capuchins), both clerical and lay (Tertiaries), both eremitical and cloistered, and in any degree of canonical recognition. We take into account his ministries of preaching, penance, teaching, and mission *ad gentes*, taking into account his connection with Blessed Ramon Llull. We treat it in such a way that, in a second part, the Third Regular Order is wrapped up in a long tradition of the minority, according to the calls of contemporaneity.

Keywords

Minority, mission, Catany, Llinàs, Ripoll.

Tenim davant una proposta engrescadora, com és la de resseguir la complexa història d'un dels grans fenòmens històrics de l'Occident d'Europa, i també d'Amèrica, com és l'arribada dels franciscans, i els seu polièdric desenvolupament a Mallorca, al llarg de quasi vuit segles. Fins i tot durant la mitja centúria durant la qual era prohibit que els franciscans hi existissin, tanmateix els terciaris, les terceroles, els devots, eren actius al voltant de la mitja dotzena de convents desamortitzats. I van ser les dones les primeres en organitzar-se com a congregacions o cases religioses franciscanes, segons l'estreta norma canònica, que no les reconegué plenament com a religioses, fins al començament del segle XX. A finals del segle XIX un laic, que s'aixoplugava al convent buit de Lluçmajor, Antoni Ripoll, va iniciar un grup que es transformà en comunitat franciscana, que fou la llavor del que coneixem com a Tercer Orde Regular de Penitència a Mallorca, que prest entrà per les sendes canòniques, i, als pocs anys rebé reconeixement com a orde religiós. I, per aquí es va estendre no just

als convents antics, sinó que s'identificà amb les millors tradicions franciscanes de la missió *ad gentes*, del lul·lisme, de l'ensenyament popular i de la pastoral popular.

Nosaltres en una primera part, ens proposam sintetitzar les branques d'aquest arbre esponent i secular, organitzat en nou eixos principals, mentre l'apartat desè vol encabir les informacions elementals per verificar la hipòtesi de com el Tercer Orde Regular ha assolit esdevenir un hereu de la minoritat al llarg dels 130 anys de la seva història.

Amb aquesta manifestació dels nostres objectius, començarem a escatir com i quan arribaren els primers franciscans, a una illa tot just conquistada als musulmans, que formava el Regne de Mallorca, amb una part continental, al Rosselló, pel qual transitaven els catòlics reformats, els que encara anaven tocats pel catarisme, i ben prest s'hi bellugaren els *fraticelli*, al temps que també s'hi traslladava el que fou Beat Ramon Llull.

Els frares menors, els franciscans, el franciscanisme

La Cristiandat mediterrània occidental vers l'any 1000 va experimentar un procés de creixement econòmic, que va afectar a la pujada demogràfica, de manera que es va obrir camí la societat urbana. Tots aquests processos anaven lligats a un altre que era el de l'intercanvi comercial, que transportava persones, idees, costums, expressions religioses, productes en brut o elaborats, maneres de produir i de fabricar, etc., al temps que vinculava les ciutats i els ports dels diversos països.

Possiblement des d'Orient arribaren moviments crítics amb aquella societat que va produir l'acumulació de riqueses, que provoca el consum i el luxe. Com fa anys ho va observar Léopold Génicot, les exigències espirituals creixen en la proporció que es desfermen les angúnies econòmiques.¹

Una font de la crítica brollava de la creixent alfabetització de la societat, que va obrir els ulls al laïcat, que pogué disposar de traduccions del Nou Testament a les llengües dels pobles. És evident que els Evangelis per si mateixos emetien un judici sobre els que cercaven les riqueses, al temps que volien ser cristians. Les benaurances són clares.

Els evangelis també acaben enviant els seguidors de Jesús a predicar per tot arreu, sense que aparegui expressament cap requisit més que el de ser deixebles seus.

---

¹ GÉNICOT, L., «L'érémitisme du XIe siècle dans son contexte économique et social», en *L'Eremitismo in Occidente nei secoli XI e XII: atti della seconda Settimana internazionale di studio, Mendola, 30 agosto - 6 settembre 1962*, (Miscellanea del Centro di studi medievali 4), Milano, Pubblicazioni della Università Cattolica del Sacro Cuore, 1965, pp. 45-69. Ho cita, també, VAUCHEZ, A., *La Spiritualité du Moyen Âge occidental VIIIe-XIIIe siècle*, Du Seuil, 1964, p. 190.

Mentre els reformadors del s. XI admeten les donacions de terrenys, els nous ordes, que pertanyen a l'*ordo novus*, solament admetien les terres justes per al seu convent, sense més finques. Fins i tot Etienne de Muret, (1045-1114), fundador de l'orde d'ermitans de Grandmont, aconsellava que les terres fossin ben justes, de manera que a vegades els ermitans havien de sortir a captar.²

La minoritat en el seguiment de Jesús: Sant Francesc no pretenia fer franciscans, sinó seguidors de Jesús. Els franciscans es defineixen per ser seguidors de Jesús

Sant Francesc d'Assis, prohibí la propietat personal i comunitària, de manera que els frares havien de viure del que produïa el seu treball, i en tot cas, havien de demanar almoïna. Era una possibilitat que ofería la incipient societat burgesa, amb noves formes de treball, en un món més urbà, que comptava amb senyors que fossin generosos.³

També hom va descobrir el despullament total dels béns, com a via de salvació i d'ascensió cap a Déu, tot seguint de prop Jesús de Natzaret. Sant Francesc i altres van trobar una resposta al problema del mal, que els càtars contemporanis el feien un contrincant de Déu. Amb aquesta resposta, les distàncies i tensions socials podien ser superades, amb els recursos de la humanitat.⁴

Aquest és l'estil de vida de la minoritat,⁵ o dels frares menors, fundat pels anys 1208-1209 per Sant Francesc d'Assis, que es caracteritza no ja en viure pobrament, sinó en escoltar la crida a baixar al món dels pobres, a ser entre els pobres.⁶

El nom de frares menors va ser donat pel mateix Sant Francesc, dia 19 de juliol de 1228 anuncià a la Cristiandat que havia canonitzat Sant Francesc,⁷ i l'any 1230 va aclarir dubtes que els frares li havien proposat sobre la vida segons els consells evangèlics.⁸

En aquella església, en la qual era cridanera la distància entre el que els eclesiàstics ensenyaven i la manera en què vivien, la resposta de Sant Francesc va ser la de brindar l'exemplaritat de vida, com a predicació amb les obres, segons la *Regula non bullata*,

² VAUCHEZ, *La Spiritualité du Moyen Âge*, op. cit., 191.

³ Ídem.

⁴ VAUCHEZ, *La Spiritualité du Moyen Âge*, op. cit., 191.

⁵ Ja n'havia parlat Gioacchino da Fiore n'havia parlat, sense que Sant Francesc ho conegués, DI FRONZO, L., «Fрати minori», *DIP*, 4 (1977), pp. 823-838; FRASCADORE, E., «Fрати minori simpliciter dicti, I. 1517-1897», *DIP*, 4 (1977), pp. 839-843; 869; PÉANO, P., «Fрати minori simpliciter dicti, II. Evoluzione interna; III. Inlusso e attività», *DIP*, 4 (1977), pp. 843-863; 873-877.

⁶ MANSELLI, R.; MARINI, A., *I primi cento anni di storia francescana*, San Paolo, Canisello Balsamo, 2004, pp. 3, 30, 129, 226.

⁷ SÁINZ RIPA, E., *La documentación pontificia de Gregorio IX (1227-1241)*, I, Registros, vol. XI, Roma, Instituto Español de Historia Eclesiástica, 2001, 177-180, n°. 106, 19-07-1228.

⁸ SÁINZ RIPA, *La documentación pontificia de Gregorio IX (1227-1241)*, I, 258-262, n°. 186, 17-10-1230.

cap XVII, 3: *fratres operibus predicent*, es a dir, «que tots els frares, però, prediquin amb les obres».⁹

Del segle XIII Santa Clara és la creadora, no gens secundària del franciscanisme femení, de manera que comptam amb els *Fratres et sorores minores*.¹⁰

La impossible història de l'arribada a Mallorca dels framenors

Prenem nota de dos fets, com són el silenci de la historiografia dels Ordes franciscans sobre els primers decennis del convent de Sant Francesc de la Ciutat de Mallorca i del d'Inca, per una banda i, per l'altre costat els dos espolis que han soferts els arxius franciscans a Mallorca.

Tot i que hom dóna per fet que els Franciscans menors arribaren a Mallorca amb el rei en Jaume, però paradoxalment la crònica dels primers 24 ministres generals, que arriba als anys del Cisma d'Occident (1378), que esmenta les fundacions de Catalunya, Aragó i València, i és eloqüent amb la reina Sança i repeteix les referències als reis de Mallorca,¹¹ és totalment muda sobre els convents mallorquins.

Per la seva banda, fra Francesc Bordoy tot just la societat entrava en el liberalisme, per l'any 1814, en la *Crònica seráfica de la santa província de Mallorca de la regular observancia de N. S. P. S. Francisco*, assegura que dificulta molt la història d'aquest orde a Mallorca el fet que l'any 1567, els frares conventuals, quan foren expulsats per Felip I (II), s'emportaren l'arxiu del convent de Sant Francesc de la Ciutat a Roma.¹²

Quan l'any 1836 l'Estat Espanyol liberal i doctrinari va suprimir els ordes religiosos va segrestar a Mallorca els seus valuosos arxius, i els va col·locar en el *Archivo Nacional*, de Madrid, fet que dona a entendre que Mallorca no és nacional.

La historiografia coneguda: el Llibre del Repartiment, 1232

Al' hora d'encetar la seva crònica, fra Francesc Bordoy recorda que hi havia un cronicó de 1722, escrit en llatí, fet que en dificultava l'accés. Els religiosos exposaren aquesta situació al Vicari General dels Observants, fra Miguel Azevedo, durant la seva visita a Mallorca de 1812.

⁹ *Francesc i Clara d'Assís: escrits*, J. DURAN (intr.), N. DEL MOLAR, J. GIRÓ (trad.), (Sta. Clara): F. GARMISSANS (intr., trad.), (Clàssics del Cristianisme, 1), Barcelona, Proa, 1993, p. 67. MANSELLI, *I primi cento anni*, op. cit., p. 31.

¹⁰ MANSELLI, R. *San Francesco d'Assisi, Editio maior*, San Paolo, Canisello Balsamo, 2002, pp. 228-236. AMENGUAL I BATLE, J. (coord.), *Historia de las diócesis españolas*. 16. *Iglesias de Mallorca, Menorca, Ibiza*.

¹¹ *Chronica XXIV Generalium, Analecta Franciscana*, 3, Quaracchi, 1897.

¹² BORDOY, F., *Crònica seráfica de la santa província de Mallorca de la regular observancia de N. S. P. S. Francisco*, [manuscrit del convent de St. Francesc de Palma], año 1814, f. [1r.], pròleg, sense foliar.

Tanmateix, va ser per obediència que fra Bordoy emprengué la seva obra, al servei dels tres Ordes de la Província,¹³ i es va proposar realitzar una composició sense alteracions i documentada, des de la vinguda dels primers franciscans.¹⁴

Bordoy recorda que el rei en Jaume en el *Llibre del Repartiment* va incloure una propietat per als fills de Sant Domingo i unes altres per als de Sant Francesc, «qui es dit riat Aboabdille Abnazac la on són los frares menors», prop de la porta de l'Esvaïdor,¹⁵ *cuyos hijos habían acompañado al Rey en esta famosa expedición.*¹⁶ Que fra Miquel Fabra, dominic va acompanyar el conquistador, ho tenim documentat. També hem d'arraconar exposicions que confonen uns frares enviats per Sant Francesc, (†3 d'octubre de 1226), amb els que haurien acompanyat el Conquistador l'any 1229.¹⁷

Si passam a una primera línia historiogràfica que va transmetre Ramon Calafat, segons el qual el dia de Cap d'Any de 1232, ja havien arribat de Roma a la Ciutat de Mallorca cinc framenors italians: el Miqueli, el Petri, el Joanni, el Jacobi, i Fr. Pauli Sechi¹⁸ res no ens permet confirmar-ho, ans al contrari, és impossible que el rei conquistador els remetés a diverses persones, entre les quals hi comptam el notari Jaume de Marina i el notable Valentí ses Torres, perquè, probablement, per l'any 1230 cap d'ells havia nascut. En concret sabem que el notari Jaume de Marina 31 d'octubre de 1268 va testificar el testament de l'esmentat Valentí.¹⁹ El notari sembla que començà la seva gestió vers l'any 1260, i encara l'any 1300 va certificar un trasllat d'un document de 1240.²⁰

Una segona tradició ens ve a través J. A. de Hebrera, el qual atribueix la fundació als companys del P. Giovanni de Parente, que hauria estat enviat per Sant Francesc,²¹ fra

¹³ BORDOY, *Crónica seráfica*, [3r].

¹⁴ BORDOY, *Crónica seráfica*, [3r-3v].

¹⁵ *Llibre del Repartiment de Mallorca o Llibre del Rei (ARM,18)*, ROSSELLÓ BORDOY, G. (ed.), Parlament de les Illes Balears, D. L., S., 2007, p. 166, f. 41rb; SOTO, R. (ed.), *Còdex Català del Llibre del Repartiment de Mallorca*. (Fonts documentals del Regne de Mallorca), 1. Conselleria d'Educació i Cultura del Govern Balear, 1984, fol. 41r, 123.

¹⁶ BORDOY, *Crónica seráfica*, 5r. DE HEBRERA Y ESMIR, J. A., *Chronica serafica de la Santa Provincia de Aragon de la Regular Observancia de Nuestro Padre San Francisco: primera parte / [...]* Ex-Secretario General de la Orden [...], Diego de Larumbe, Zaragoza, 1703.

¹⁷ BORDOY, *Crónica seráfica*, 9v.

¹⁸ R. CALAFAT, segons OLEZA DE ESPAÑA, J., «Llibre de Antiguatats de la iglesia del real convent del S. Francesc», *BSAL*, 20 (1924-1925), p. 271, nota 2. Ja J. M^a. BOVER, a J. DAMETO, V. MUT, i G. ALEMANY, *Historia general del Reino de Mallorca*, [editada per] M. MORAGUES, J. M^a. BOVER, Palma, II, 1077-1078, nota 159. SANAHUJA, P., *Historia de la Seráfica Provincia de Cataluña*, Barcelona, 1959, p. 54. AMENGUAL I BATLE, J., *Historia de las diócesis españolas*. 16, p. 139.

¹⁹ de K. AGUILÓ, E., «Un testamento del siglo XIII», *BSAL*, 12 (1908-1909), p. 64, testament de Valentí ses Torres, 31-10-1268.

²⁰ PÉREZ MARTÍNEZ, L., COLL I TOMÀS, B., *Ramon de Torrelles, primer bisbe de Mallorca*, I. *Documents - Biografies - Sepulcre*. (Col·lecció La Seu, 1), Mallorca, 1988, 39, n°. 66. Vegeu, 117, n°. 276, 1264, 124, n°. 295, 1262.

²¹ HEBRERA, *Chronica Real*, 1703.

Illuminato i fra Guillelmo de Sede.²² Fra de Parente va ser el segon ministre general de l'orde. Però el sant d'Assis no podia fer l'encàrrec de fundar a Mallorca havia el 1226. Per tant, mentre no excloem cap data anterior, podem assegurar que consta documentalment que els framenors s'establiren a la Ciutat de Mallorca abans de juliol de 1232.

Si miram l'estructura de l'orde dels framenors, la historiografia solvent ens permet dir que, possiblement, la fundació a la Ciutat de Mallorca²³ esdevingué qualque mes abans de la divisió de la Província d'Espanya en tres, Santiago, Castella i Aragó,²⁴ feta en el capítol general de Rieti de maig de 1232,²⁵ comptant amb frares vinguts d'Itàlia.

El Segon Orde de Sant Francesc o les Clarisses del Monestir de Santa Clara de la Ciutat de Mallorca (1256)

Aquesta fundació va suposar una forta reforma en el monacat femení. Així com els frares, dominicans i framenors no foren monjos, en canvi els ordes femenins paral·lels foren monàstics. Amb la reforma franciscana, portada a terme per Santa Clara d'Assis, uns deu anys més jove que Sant Francesc, s'aconseguí les monges fossin menys senyores, tot i que s'havien de mantenir amb el dot i no amb el treball, agrícola, artesanal, como ho demanà Francesc per als frares,²⁶ doncs a la dona reclosa en el convent no tenia encara accés a molts ocupacions productives.

De fet, l'any 1247 el papa Inocenci IV va admetre la regla de Sant Francesc, amb el que per a les clarisses pogueren deixar la Regla Benedictina, i l'any 1252 el papa va abolir les dispenses que s'havien introduït amb el permís d'usar de les rendes patrimonials. Santa Clara va rebre dia 9 d'agost de 1253 la bul·la papal que permetia al nou orde ser més franciscà. Què en va saber, ho desconeixem, doncs va morir el següent dia 11.

Tanmateix el papa Urbà IV per una banda va canonitzar la santa l'any 1255, i per l'altra, l'any 1263, va atorgar unes regles minucioses a les clarisses, en les quals els va

²² HEBRERA, *Chronica Real*, 8. Remet a Diago, però no hi he trobat els noms. LÓPEZ, A., *La Provincia de España de los Frailes Menores. Apuntes histórico-críticos sobre los orígenes de la Orden Franciscana en España*, Santiago El Eco Franciscano, 1915.

²³ DAMETO, J., *Historia general del Reino de Mallorca*, I, p. 399; LLABRÉS I MARTORELL, P.-J.; ROSSELLÓ VAQUER, R., *Inca en la història (1229-1349)*, Inca, Ajuntament d'Inca, 1998, pp. 221-222; WEBSTER, J. R., *Els Franciscans Catalans a l'Edat Mitjana. Els primers menorets i menoretetes de la Corona d'Aragó*, Lleida, Pagès, 2000, p. 42. Vegeu un estat de la qüestió, al s. XIX, cf. FURIÓ, A., *Vida del bendito padre fray Bartolomé Catany mallorquín. Fundador del santo hospital general de la Ciudad de Palma, su juez conservador y delegado apostólico, primer restaurador de la observancia de la Regla Seráfica en la provincia balear*, Palma, 1851, pp. 13-16.

²⁴ SANAHUJA, P., *Historia de la Seráfica Provincia de Cataluña*, Barcelona, Seráfica, 1959, pp. 34, 36.

²⁵ SANAHUJA, *Historia de la Seráfica*, op. cit., p. 37.

²⁶ MANSELLI, *San Francesco d'Assisi*, op. cit., p. 226.

permetre posseir béns i rendes, normes que tant les va marcar que foren conegudes com a urbanites.²⁷ Aquestes regles que han estat en vigor fins al segle XX.²⁸

Va ser pel març de 1256 quan les clarisses de Santa Magdalena de Bell-lloc (1250-1643)²⁹ van traslladar a Mallorca el nou estil femení de ser monja, i simultàniament el papa Alexandre IV, dia 4 del mes esmentat, encomanava al bisbe Ramon de Torrella beneir la primera pedra de l'església monàstica i al provincial dels framenors d'Aragó i al Guardià de Sant Francesc de la Ciutat de Mallorca que donassin suport a la nova fundació, a la seva espiritualitat i als afers temporals.³⁰

Una observació històrica: Mallorca, un país de minoria cristiana

I encara volem fer un advertiment metodològic sobre un fet menystingut: probablement hagueren de passar molts anys, al menys una generació, abans que cristians i cristianes mallorquins i mallorquines ingressassin en els convents de Sant Francesc i de Santa Clara, per la raó tan plausible com és que els catalans i els altres immigrants cristians no arribaven per fer-se frares, sinó per sobreviure, en aquella societat formada per una majoria aclaparadora de set a deu mil esclaus, i una minsa minoria de cristians acabats d'arribar. Per tant, d'Itàlia, de Provença i de Catalunya degueren arribar els segons franciscans de Mallorca.

Des d'aquest horitzó realista, cobra sentit que parlem del franciscanisme de la Casa reial de Mallorca, mentre haurem de tractar en termes més genèrics i més tardans sobre els franciscans i clarisses naturals de Mallorca.

La família reial de Mallorca³¹

Com ho tenim escrit a una altra banda, la peculiar història de la casa reial de Mallorca, de curta durada, va participar de la mateixa espiritualitat cristiana en uns anys d'esplendor global, és a dir, durant el primer segle de la nova societat, nascuda l'any 1229. Bordoy escriu

²⁷ IRIARTE, L., *Historia franciscana*, Valencia, 1979, p. 483. SANAHUJA, *Historia de la Seráfica Provincia de Cataluña*, op. cit., p. 758.

²⁸ *El convento y las monjas de Santa Clara en Palma*, (Per una religiosa del convent), (Panorama Balear, 76), Palma, 1959, p. 3.

²⁹ BADA-G. SAMPER, J., i cols. *Catalònia Religiosa. Atles històric: dels orígens als nostres dies*, Claret, Barcelona: 1991, 194. SANAHUJA, *Historia de la Seráfica*, 763, fa remuntar el monestir de Santa Magdalena de Tarragona a l'any 1248, i diu expressament que d'ell varen sortir les fundadores de Mallorca i València.

³⁰ Arxiu de Santa Clara, *Llibre d'Actes* (1256), f. 1. LLITERAS, L., «Pergaminos del archivo del Convento de Santa Clara de Palma», *BSAL*, 16 (1916-1917), p. 129. SASTRE BARCELÓ, J. C., *Santa Clara de Palma. Vida quotidiana en un monestir medieval*, Palma, 1993, pp. 13-16 i SASTRE I BARCELÓ, J. C., *Espiritualitat i vida quotidiana al Monestir de Santa Clara. Ciutat de Mallorca. Segles XIII-XV*, Mallorca, Leonard Muntaner, 2006, p. 24. BORDOY, *Crónica seráfica*, f. 9v. Arxiu del convent de Santa Clara.

³¹ AMENGUAL I BATLE, *Historia de las diócesis españolas*, op. cit., pp. 16, 139, 173, 179-183.

que el Ministre General, Pedro Manero, de visita al convent, l'any 1634, va manar pintar darrera l'altar major de l'església de Sant Francesc, per a glòria de la Casa Reial de Mallorca, els membres de la Casa Reial d'Aragó que, per sang o per matrimoni vestiren l'hàbit de l'orde, els quals són presentats sota el lema: *Arma Balearica non funda sed Arballista Fidei*,³² que podria dir: «L'arma de les Balears no és la fona, si no la ballesta de la fe». Advertim, tanmateix, que els monarques residien més a Perpinyà que a Mallorca.

Si l'historiador J. A. Hebrera comença elogiant el rei en Jaume, no passa gaire d'esmentar el nom de la regina espiritualment educadora d'una fillada franciscanista, Esclaramonda de Montcada, filla dels comtes de Foix, nascuda del seu matrimoni amb Jaume II de Mallorca,³³ com a mostra de que ella tenia en les venes sang franciscana.³⁴ En efecte, el rei conquistador és el primer d'una llarga llista de franciscanistes de la Corona d'Aragó,³⁵ el qual fou armat cavaller a Tاراçona, el mateix any que s'hi fundava el convent franciscà,³⁶ i reconegut com a rei l'any 1213. Ara bé, hem de repetir que no tenim seguretat que el rei en Jaume portàs amb ell uns franciscans en la conquesta de Mallorca, de 1229, com ho suposa Hebrera, tot establint un paral·lelisme amb els Frares Predicadors, que hi eren presents amb el castellà fra Miquel Fabra.³⁷

La representació pictòrica dels membres de la casa reial mallorquina comença amb fra Joan d'Aragó, que morí arquebisbe de Càller, l'any 1354; Sant Lluís, bisbe de Tolosa;³⁸ Sança d'Aragó (sic), direm de Mallorca, filla de Jaume II de Mallorca i d'Esclaramonda, i reina de Nàpols, morta com a clarissa a Nàpols, dia 28-07-1346, i el seu germà primogènit, Jaume de Mallorca, que renuncià al tron de Mallorca i ver 1301 es feu framenor.³⁹ Sor Catalina d'Aragó, filla de Fadric i Leonor, reis de Sicília, fou clarissa i morí l'any 1338; Santa Elisabet reina de Portugal, filla del rei Pere II d'Aragó, i cosina del rei Sanç de Mallorca, la qual morí monja franciscana l'any 1336. Santa Elisabet reina d'Hongria, germana de Violant, esposa de Jaume I, que morí franciscana l'any 1231; fra Pere d'Aragó,

³² BORDOY, *Crònica seràfica*, f. 13v.

³³ HEBRERA, *Chronica Real*, 328.

³⁴ MUSTO, R. G., *Queen Sancia of Naples (1286-1345), and the Spiritual Franciscans. Women of the Medieval World*, J. KIRSHNER & S. F. WEMPLE, (eds.), Oxford, Basil Blackwell Ltd., 1985, p. 180, nota 5.

³⁵ DE PISA, B., «Liber De conformitate vitae beati Francisci ad vitam Domini Iesu», *Analecta Franciscana*, 4-5 (1906-1912), p. 349, líns. 22-26, ultra esmentar els franciscans de les cases reial de França, de Calàbria, de Sicília, d'Hongria, de Castella, etc, afegeix els dels de la Corona d'Aragó: [...] *de domo regum Maioricarum, etsi de domo sit Aragoniae, filius primogenitus regis Maioricarum, ordinem intravit, et dictus est frater Iacobus Maioricis. Dominus frater Philippus frater fuit regis Maioricarum et filius, et frater fuit Minor, parum ante pestem maiorem decadens.*

³⁶ HEBRERA, *Chronica Real*, 4.

³⁷ HEBRERA, *Chronica Real Seràfica del Reyno*, 5.

³⁸ BORDOY, *Crònica seràfica*, f. 12v.

³⁹ BORDOY, *Crònica seràfica*, f. 17r-20v, cap. V.

fill del comte-rei Jaume II i de la reina Blanca, germana de Sant Lluís bisbe de Tolosa. L'any 1358 esdevingué framenor, i morí l'any 1380.

Bordoy afegeix que al bell mig dels retrats hi ha la pintura de la Immaculada, i als seus peus plasmada la representació de la ciutat de Palma.⁴⁰ Observem que hi manquen la reina Esclaramonda de Foix, esposa de Jaume II de Mallorca que, com deia ella, tenia sang franciscana. I també hi falta l'infant Felip de Mallorca, fill d'Esclaramonda i de Jaume II, suara esmentat, i germà de Sança. És tracta, per tant, d'una selecció realitzada en virtut d'un criteri que desconexem, pel que fa a Esclaramonda, mentre pel que afecta a Felip, suposam que fou exclòs en nom de l'eclesiologia, doncs va desobeir declaradament el papa Joan XXII, i va morir com a *fraticello* desobedient.⁴¹ Tots ells reflecteixen la complexa i rica història del franciscanisme.

Els tres fills franciscans de Jaume II i d'Esclaramonda de Fox

L'hereu i successor del Regne de Mallorca va ser Jaume II, casat amb la filla del Roger IV comte de Fox, Esclaramonda, dels quals nasqueren sis fills, Jaume (1272-1302), Sanç I de Mallorca (1276-1324), Ferran de Mallorca (1278-1316), Isabel de Mallorca (1280-1301), Sança de Mallorca (1285-1345) i Felip de Mallorca (1288-1340 [c;?]). Segons l'objectiu del nostre treball hem d'esmentar Jaume, Sança i Felip, vinculats al franciscanisme.

L'infant Jaume de Mallorca esdevé fra Jaume de Mallorca, a Perpinyà (1272-1302)

No sabem amb precisió perquè Jaume II va enviar els seus fills majors, Jaume i Sanç a Paris. Podria que el motiu fos prevenir un cop sobtat del seu germà el rei Pere, com podria ser que hi hagués altres motius, deguts a pactes secrets entre els monarques de França o el mateix Pere, per tal d'evitar la desaparició del regne de Mallorca.⁴² De fet el rei de França Felip IV en tenia una vigilància.⁴³ Ramon Muntaner pondera la santedat del príncep Jaume de Mallorca, en el passatge que presenta les opcions paral·leles de Lluís, fill del rei Carles II d'Anjou de Nàpols i de Jaume hereu de la corona de Mallorca. Lluís i el seu germà Robert foren fets hostatges pel rei Pere I. El comte rei Jaume II els va allibera amb son pare, amb la

⁴⁰ BORDOY, *Crònica seràfica.*, f. 13r.

⁴¹ AMENGUAL I BATLE, J., «Ramon Llull y los reformadores de su entorno: beguinas y begardos, la orden de los apóstoles, Felipe de Mallorca y Sancha de Nápoles», *Archivo Ibero-Americano*, 76, 282 (2016), pp. 83-140.

⁴² DE BARCELO, M., «L'Orde franciscà i la Casa Reial de Mallorca», *Estudis Franciscans*, 30 (1923), p. 367, amb la nota 3.

⁴³ RAMON MUNTANER, *Crònica*, cap. CXXXVII, JAUME I, BERNAT DESCLLOT, RAMON MUNTANER, PERE III, *Les quatre grans cròniques*, Revisió del text, pròlegs i notes per SOLDEVILA, FERRAN, (ed.), (Biblioteca Perenne, 26), Barcelona, Selecta, 1971, p. 797.

condició que la seva germana Blanca es casàs amb ell, noces que es celebraren a seguidament.⁴⁴ Van passar el Pirineu, ocasió en què Jaume II de Mallorca els hostatjà al palau de Perpinyà, al llarg de vuit dies, durant els quals els infants Lluís d'Anjou i Jaume de Mallorca entaularen una profunda amistat, com ens ho ha transmès el cronista Ramon Muntaner:

«e lo senyor rei de Mallorca tenc-los aquí ben vuit jorns. E dins aquells vuit jorns intrà tanta de privadea entre monsenyer Lluís, fill del rei Carles [d'Anjou de Nàpols], e l'infant En Jacme, fill major del senyor rei de Mallorca, que diu-se que entre ells se prometeren que la u fes ço que l'altre faria; així que s'acordaren que cadun renunciassen als regnes que els devien pervenir, e que es mesessen en l'orde de monsenyer sant Francesc. Sí que a pocs de temps s'hi més monsenyer Lluís, fill del rei Carles, e renuncià al regne, [...]E així mateix com l'infant En Jacme, fill del senyor rei de Mallorca, qui era lo major e devia regnar, se reté frare menor e renuncià al regne, e con fo passat d'esta vida, així mateix creu que serà sant en paradís[...]

Ara vos lleixaré estar aquests dos senyors, frares menors sants e benignes, e tornar-vos he a parlar del rei Carles, qui es partí del senyor rei de Mallorca e s'entornà a les seues terres ab sos fills»⁴⁵.

Tenim, per tant aquesta informació sobre els hereus de Nàpols i de Mallorca. En efecte, Lluís, fill de Carles II d'Anjou de Nàpols, va entrar franciscà, i va ser fet bisbe de Tolosa (1296-1297) per Bonifaci VIII, ministeri que exercí amb gran eficàcia i exemplaritat, de manera que la seva veneració fou molt gran i el papa Joan XXII el a canonitzar l'any 1317. Per la seva banda, quan ja havia mort Lluís l'hereu de la corona de Mallorca, Jaume, vers l'any 1300 o 1301 va professar com a frare franciscà, elecció que feu que el segon fill, Sanç fos el successor de Jaume II de Mallorca. Suposam que el príncep mallorquí entràs en un convent de prop de Perpinyà o de Montpeller. Tant en el seu cas com en el de Sant Lluís la vida conventual va ser de curta durada, perquè ambdós moriren joves.

Ja vam tractar, no fa gaire, dels altres dos fills de Jaume II i d'Escaramonda,⁴⁶ pel que solament en feim aquí un breu esment. Sança de Mallorca (1285-Nàpols, 1345), es va casar amb Robert I de Nàpols, fill de Carles II de Sicília. Va escriure diverses vegades als framenors, exhortant-los que mai no abandonassin la Regla de Sant Francesc. Va fundar convents de clarisses, i, com el seu marit va ser enterrada a Santa Chiara de Nàpols.

Felip de Mallorca (1288-1340), va ser frare dominic, ordenat prevere, tractat amb delicadesa pel papa Joan XXII, que el volia treure dels cercles dels espirituals, on havia fet una estreta amistat amb Angelo Clareno. Amb aquest va coincidir, també, a Mallorca, l'any

⁴⁴ RAMON MUNTANER, *Crònica*, cap. CLXXXII, QGC, 831

⁴⁵ RAMON MUNTANER, *Crònica*, cap. CLXXXII, QGC, 831.

⁴⁶ AMENGUAL I BATLE, «Ramon Llull y [...] Felipe de Mallorca y Sancha de Nápoles», op. cit., pp. 83-140.

1313, quan hi era el Beat Ramon Lull. Suposam que es trobaren qualque vegada. Felip va ser regent de Mallorca entre 1324 i 1329, en temps de la minoria d'edat del seu nebot Jaume III, portant una digna política. Tanmateix es desfeu de tot aquest món, i es va enfrontar al Papa, i va complicar la vida als dos germans franciscanistes, habitant amb ells per un temps. Felip va ser proposat per qualcú com a futur papa, com també fou qualificat d'Anticrist, fins que errant va morir per la Itàlia meridional.

Repercussions polítiques dels franciscans

La Corona catalanoaragonesa, entre els segles XIII i XV, va estendre's en un ampli espai geopolític mediterrani, al qual no foren indiferents els moviments de l'espiritualitat reformadora, com ho hem vist. Ara bé, simultàniament, i d'aquest fenomen en tenim mostres a Mallorca, per exemple amb els framenors, el bisbe de Mallorca, Pere de Cima, i el de Malta, fra Joan Eixemenó (1360-1420,⁴⁷ un grup molt definit de frares menors, formats universitàriament,⁴⁸ van ser peces importants per a teixir aquella comunitat política, que, com ho ha mostrat Evangelisti, acaba esdevenint part integrant de la seva classe dirigent. Els exponents del franciscanisme que es mouen entre València i Palerm desenvolupen un arsenal lèxic amb el qual construeixen una sèrie de «discursos comunitaris» que defineixen paradigmes ètico-polítics, econòmics i identitaris de gran interès.

76

Les comunitats de begards i de beguines, fraticelli

Atès que en el nostre exemple aquestes comunitats han estat estudiades per altres historiadors, no ens hi detindrem, sinó breument farem unes indicacions.

Observem que la denominació de beguía devia fruir d'una llarga tradició, que conegué l'historiador Joan Binimelis, el qual escriu que Antic de Vic s'havia adscrit a una *congregación de ciertos Hombres Beatos, que entonces llamaban Beguinos*.⁴⁹ La documentació més antiga ens diu que Antic de Vic vivia amb uns *fratribus et sociis sui habiti penitencie*, amb uns germans i companys del seu hàbit de penitència, i seguien la Tercera Regla de Sant Francesc, on posteriorment s'hi edificà el convent de jerònimes.

⁴⁷ D'EL MOLAR, N., «Eximeno, Jean», *Dictionnaire de Spiritualité Ascétique et Mystique Doctrine et Histoire*, 4 (1962), pp. 1955-1957.

⁴⁸ EVANGELISTI, P., *I Francescani e la costruzione di uno Stato: linguaggi politici, valori identitari, progetti di governo in area catalano-aragonesa*, (Fonti e Ricerche, 20), Pàdua, EFR-Editrici Francescane, 2005. Observem que l'autor no inclou cap nom de framenors mallorquins.

⁴⁹ BINIMELIS, J., *Nueva historia de la Isla de Mallorca y de Otras Islas a ella adyacentes*, compuesta por el Dr. ..., Sacerdote. Natural de Mallorca, dirigida a los Ilustres Señores Jurados del Reino de Mallorca. Año 1593, III, Palma, Imprenta de José Tous 1927, p. 320.

Un lul·lisme com estil de vida ermitana: Badia, Escolà, Rossell

Per l'any 1376, els monjos de la Real, sens consultar Pere III, cediren l'ermita de Miramar al framenor bisbe Jaume Badia⁵⁰ i al prevere ermità Guillem Escolà,⁵¹ i un altre va ser el mestre lul·lista Pere Rossell, força amenaçat per l'inquisidor Nicolau Eimeric. Miramar es va consolidar en indret espiritual, per obra d'aquests personatges. Badia, pel 1359 ja era bisbe *Trilliensis*,⁵² i sotmès a una severa pobresa, fins al punt que, l'any 1372, el rei el va autoritzar a prendre un cens de 100 lliures, per poder pal·liar la seva precarietat econòmica.⁵³

Conventuals, Observants i eremitisme

La dinàmica interna del franciscanisme, per tal de renovar la minoritat va manifestar-se, també, a Mallorca en les diverses forces del seu carisma. Començarem per comprovar com ja fa estona que els frares són nadius, i s'obrin als horitzons missioners tradicionals, tot arribant a terres de musulmans i a la missió sense espasa, franciscana i lul·liana de Canàries.

Missió a Àfrica del Nord: El framenor Pere

La tradició missionera en terres de musulmans ve de St. Francesc. Pel que ens ateny, recordam com pel 1360, era el framenor Pere,⁵⁴ bisbe *cipontinensis*⁵⁵ que, com a Vicari General del dominicà fra Gregori Casaló (1357-1375),⁵⁶ esmentat per la Crònica de Pere el Cerimoniós,⁵⁷ -bisbe absentista, legat papal per a Àfrica- havia tonsurat el mallorquí Gabriel

⁵⁰ AMENGUAL I BATLE, J., *El bisbe ermità de Miramar Jaume Badia, exponent del lul·lisme mallorquí del s. XIV*. (Publicacions del Centre d'Estudis Teològics de Mallorca, N° 45), Mallorca, 2011.

⁵¹ Sobre Escolà, cf. de K. AGUILÓ, E., «Notícies de Miramar en el segle XIV. Informació rebuda a instàncies de Antoni Cardell, Procurador reial», dins *BSAL*, 13 (1910-1911), p.350. Deixam per a un altre lloc esbrinar els trets d'aquestes persones, no sempre clars.

⁵² ROSSELLÓ LLITERAS, J., *Els pergamins de l'Arxiu parroquial de Santa Creu*, I, Palma de Mallorca, Consell de Mallorca, 1989, p. 117, ns. 233 i 234, 24-01-1359. *Episcopus Trilliensis*, vegeu MORA, P., ANDRINAL, L., *Diplomatari del Monestir de Santa Maria de la Real de Mallorca*, II/ 1-2, (1361-1386), (Col·lecció Diplomatari, 3 i 4), Barcelona, Fundació Noguera, 1993, II/1, 137-138; doc. 447, 28-02-1376, 502-504 i II/2, doc 519, 27-04-1379, 665-666 i doc. 591, 18-11-1383, 843-845, especialment p. 844.

⁵³ VILLANUEVA, J., *Viage literario a las Iglesias de España*, 22: *Viage á Mallorca*, Madrid, Real Academia de la Historia, 1852, p. 9, 10-08-1372.

⁵⁴ No l'he vist indicat a cap estudi. No sabem res més.

⁵⁵ ROSSELLÓ LLITERAS, J., *Registra collationum ecclesiae majoricensis (s. XIV)*, *FRB*, 1 (1977) (199), n° 373, 30-10-1360. No he sabut localitzar aquesta seu.

⁵⁶ LÓPEZ, A., «Los Obispos de Marruecos desde el siglo XIII», *Archivo ibero-americano*, 7, 40 (1920), pp. 457-459, reproduït a LÓPEZ, A., *Obispos en el África Septentrional desde el siglo XIII*, (Típ. Hispano aràbiga), Tànger, 1941, pp. 79-82.

⁵⁷ PERE EL CERIMONIÓS, *Crònica*, VI,40, p. 1142: «un frare preïcador, elet de Marrocs». Casaló va ser bisbe de 1357 a 1375, cf. § 40, nota 2, a p. 1218.

de Lluc, a *del Ger*,⁵⁸ lloc de la Barbaria del Marroc,⁵⁹ que podria ser Alger. Aquest fra Gregori, també dia 26 d'octubre de 1371, tornava tonsurar un jove *in ecclesia catalanorum Almaria*, és a dir, en l'alfòndec dels catalans, que tenia una església, per als mercaders.⁶⁰

Missió a Canàries

Fra Bonanat Tarí, va ser bisbe del Telde (Canàries), *episcopus Teldensis*, des de 1369, el qual exercí el seu ministeri per Mallorca des de dia 3 de gener de 1370.⁶¹ Als pocs dies era ja desautoritzat, degut a la seva predicació considerada ofensiva, i, a més, s'havia excedit en l'ús de les facultats que havia rebut.⁶²

Com el primer i el segon bisbe de Canàries, Bonanat tampoc no s'acostà a les illes per a les quals havia estat ordenat bisbe, de manera que la fórmula de la bul·la, que deia que el papa no volia que aquella església romangués en estat de viduïtat per més temps, seguí plenament inoperant. Tampoc no sembla que Bonanat, entretingut per Mallorca, tonsurant i ordenant, i passant temporades a la Part Forana, pogués organitzar la pastoral de les Canàries.

*Fra Joan Eixemeno (1360-1420)*⁶³

L'herència de l'espiritualitat franciscana també es va expressar en la producció teològica, en el que va excel·lir el framenor, mestre en teologia, confessor reial i bisbe de Malta, a instàncies del rei Martí va compondre la *Contemplació de la santa Quarentena*,⁶⁴ que no

⁵⁸ Podria ser també l'illa de Tunis, Gerba (Djerba), on Berenguer de Llúria, fill de Roger, era capità del bastió català, pel 1308, cf. carta de Jaume II de Catalunya-Aragó al rei de Tunis, AA, I, n.º. 460, 08-06-1299, p. 743; n.º. 517, 27/28-12-1326, p. 837; II, n.º. 85, 30-06-1308, pp. 187-188. Cf. SOLDEVILA, F., *Història de Catalunya*, Barcelona, Alpha, 1963, p. 358. Sobre Gerba, cf. JAUME I, BERNAT DESCLOT, RAMON MUNTANER, PERE III, *Les quatre grans cròniques*, index, p. 1258, amb nombroses referències.

⁵⁹ *marrochitanensis ac totius Affrice, domini nostri pape legati*, dins ROSSELLÓ LLITERAS, *Registra*, n.º. 373, 30-10-1360, pp. 199-200. n.º. 705, 03-06-1362, II, pp. 165-166.

⁶⁰ *Un formulari i un registre del bisbe de València. En Jaume d'Aragó (segle XIV)*, CÀRCEL ORTÍ, M., (ed.), (Fonts històriques valencianes, 17), València, Universitat, 2005, p. 359, n.º. 135, citat per J. PERARNAU, «Recensions», dins ATCA, 27 (2008), p. 584.

⁶¹ AMENGUAL I BATLE, J., «L'herència lul·liana i la missió mallorquina a Canàries: la missió sense espasa». (Miscel·lània Gabriel Llompарт/1), *Randa*, 61 (2008), pp. 73-91. AMENGUAL I BATLE, *Història de las diócesis españolas*. 16, pp. 259-260.

⁶² VILLANUEVA, *Viage*, 22, 8 i J. N. HILLGARTH, J. ROSSELLÓ LLITERAS, *The Liber communis Curiae, of the Diocese of Majorca (1364-1374)*. Text with English and Spanish Introduction and Notes. (Institut d'Études Médiévales, XXIV). Montréal-Paris, Université de Montréal, 1989, pp. 147-148, n.º. 118; cf. el regest, a 58, *in dictis parochiis multa insania et inhonesta ac magna reprehensione digna, linguam vestram laxando, publice protulistis et publicastis. Libre de la Cúria*.

⁶³ HAUF I VALLS, A. G., «Fra Joan Eixemeno, OFM, i la seva *Quarentena de Contemplació*. Aproximació a l'home i l'obra», *Randa*, 17 (1985), pp. 15-63. N. D'EL MOLAR, «Eximeno, Jean», *Dictionnaire de Spiritualité Ascétique et Mystique Doctrine et Histoire*, 4 (1962), pp. 1955-1957.

⁶⁴ HAUF I VALLS, A. G. (ed.), *Biblioteca Marian Aguiló*, 9), Universitat de Palma-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1986.

arribà a completar. Malgrat manifesti que s'inspirà en el framenor Ubertino di Casale, la seva obra és ben autònoma, i, a més, hi trobam influxos de St. Bernat, St. Bonaventura, Hug der Sant Víctor, i molts paral·lelismes amb el dominicà valencià Antoni Canals, que com ell va optar per escriure en català no gens dialectalitzant, i ambdós qualifiquen Maria Magdalena d'apostollesa. El franciscanisme és manifest en la tendresa amb què contempla Jesús crucificat, que és «el teu amat Jehsús», a Maria, i també a Joan Baptista. La seva obra s'organitza segons les set hores de la litúrgia, la qual queda més acostada al laïcat.

*Catany, i companys: De les reformes a la creació de la província de Mallorca d'Observants (1458)*⁶⁵

Els ordes religiosos i, especialment, els mendicants es caracteritzen per la seva mobilitat, i per les seves successives transformacions, a les quals contribueixen els capítols provincials i generals. Girant l'esguard als framenors, notam com sovintegen els moviments reformadors. Un dels capparets mallorquins de les reformes va ser el franciscà llucmajorer fra Bartomeu Catany.⁶⁶ El seu estil recorda el dels espirituals i beguins, que va ser compartit per fra Joan Llobet,⁶⁷ company d'estudis i dels ermitoris sollerics i de la fundació del convent de Jesús.⁶⁸ Catany, veient que el seu projecte de reformar tot el convent de Sant Francesc no rebia l'èxit que esperava, se va retirar a la vida ermitana a les muntanyes, pels voltants de Sóller. Uns notables li oferiren un solar fora murada de la Ciutat, on s'hi va

---

⁶⁵ AMENGUAL I BATLE, *Historia de las diócesis españolas*. 16, pp. 314-315.

⁶⁶ BINIMELIS, J., *Nueva historia de la Isla de Mallorca y de Otras Islas a ella adyacentes*, compuesta por el Dr. ..., Sacerdote. Natural de Mallorca, dirigida a los Ilustres Señores Jurados del Reino de Mallorca. Año 1593. V, Palma, Imprenta de José Tous, 1927, pp. 51-53. AMENGUAL I BATLE, *Historia de las diócesis españolas*. 16, pp. 312-315.

⁶⁷ BORDOY, *Cronica Serafica*, ff. 66 r-v, on el mostra com a lul·lista.

⁶⁸ VEGEU, *Cronica Serafica*, f. 66v. FURIÓ, A., *Episcopologio de la Santa Iglesia de Mallorca*, Palma, Imprenta á cargo de D. Juan Guasp, 1852, p. 259, on diu que se va constituir la província de Mallorca.

aixecar el convent de Santa Maria dels Àngels de Jesús (1441),⁶⁹ on s'hi va implantar l'observança. Degueren inaugurar-lo l'any 1444.⁷⁰

Amb les aspiracions de reforma, hi coincideixen els Jurats, els quals, dia 6 de maig de 1455, escriviren una carta al Ministre General de l'orde, en la qual li exposen amb termes llastimosos la urgència de reforma en el qual es troben tant el convent de Sant Francesc, com el de Santa Clara, puix tot contribueix a l'escàndol dels fidels i al detriment de la fe. Confiaren aquesta missiva al lector fra Pere Viello,⁷¹ el qual havia exercit durant aquell any com a lector, el qual mereix plena confiança, en les seves informacions. També confien en fra Joan Llobet, ja esmentat, que era el guardià, al qual el Ministre General ha de tractar amb fermesa, per tal que posi remei en el convent masculí i femení.⁷²

Igualment va ser una fundació del mestre fra Bartomeu Catany el convent de Santa Maria de Jesús de Sóller, l'any 1457.⁷³ A fra Catany hom li deu, a més, el convent de Maó.⁷⁴

⁶⁹ RIBERA, M. M., *Real Patronato de los Reyes de España en el Real y Militar Orden de Nuestra Señora de la Merced Redención de Cautivos/ Nuevamente ilustrado con singulares noticias por*, (Pablo Campins). Barcelona 1725, f. 328-329, 57. *Aquí se vé no solamente la Pontificia gracia tan dignamente franqueada à los Señores Reyes de Aragon, y à sus gloriosos descendientes para la erección de qualquiera Iglesia, y Casa Regular, o Secular si también la Real practica de tan apreciable Regia facultad, que observó, y executó allí mismo la Señora Reyna Doña Maria Consorte, y Lugartiniante General de dicho Señor Rey Don Alfonso Quarto, año 1443. fundando en virtud de dichas Bulas, vn Monasterio de Frayles Menores en la Ciudad de Mallorca, baxo la invocación de nuestra Señora de los Angeles, ibi: Ex devotione, quam idem Dominus Rex, et Nos gerimus Beato Francisco, et eius Fratribus sub Règula observantiae Evangelicae viventibus, nunc de novo statuimus, et ordinamus in termino Civitatis Maioricarum, in partit dicta sobre los Tints, sub vocabulo Beatae Mariae dels Angels quandam Domum seu Monasterio, seu Monasterium dicti Ordinis, &c. y fue la data en la Ciudad de Valencia en 9 de Abril de 1443 y la subscrierion Guillén Obispo de Lerida, Don Pedro Maça de Liçana, Don Eymerico de Centelles Mayordomo, Berengario Mercader Bayle General de Valencia, Pedro Mercader, Cavalleros, y Consejeros Regios, y Bartholomé Sellent Notario, y Secretario de la Señora Reyna. Léese en el fol. 84. del Real Registro: Maioricarum Reginae Mariae: de 1440. usque 46. TERRASSA, *Relación y verdadera recopilación cronográfica de los Illustrissimos obispos de Mallorca*, II, cap. 20, f. 90v. FONT OBRADOR, *Historia de Lluçmajor*, II, p. 443.*

⁷⁰ TERRASSA, G., *Relación o Recopilación Verdadera Cronográfica De los Illustrissimos Señores Obispos de Mallorca, y Siguiendo la Cronología de los años se da cuenta de lo q[ue] ordenaron en su Iglesia, y se refieren diferentes sucesos q[ue] acahecieron en Mallorca en tiempo de sus respective Gobiernos. Dividida en quatro tomos para Mayor Comodidad. Tom. II. Escriviola Dr. Guillermo Terrassa Presbítero, y Paborde de las Santa Iglesia Cathedral. Año de MDCCCLX 1760. BB II-99-II (Olim BB-MS II-12-4-II), II, cap. 20, f. 90v. CAMPANER, A., *Cronicón Mayoricense, Noticias y relaciones históricas de Mallorca desde 1229 á 1800*, Palma, 1881. Palma de Mallorca: L. RIPOLL ²1967, 00-00-1444, 162.*

⁷¹ No sabem destriar si el llinatge era així, o si la «o» és del datiu, del llinatge declinat.

⁷² FRONTERA BERNAT, F., *Fr. Juan García O.P.: Dei et Apostolicae Sedis gratia, Episcopus Maioricensis, et Serenissimi Domini Regis Consiliarius et Confessor*, 1919, *Els Certàmens del Seminari Conciliar de Sant Pere*, Palma, Consell de Mallorca. Departament de cultura, 2005, CERT-21-3, f. 201-204, ARM, Lletres missives, (1454-1459), 06-05-1455, f. 22v.

⁷³ FRONTERA BERNAT, *Fr. Juan García O.P.*, f. 116-118, *Liber collationum, (1459-1461)*, ADM, S. V. 25-05-1459: *fuerit nouiter erectum ac principiatum quoddam sub eadem invocatione beate Marie de Jesus monasterium in parrochia de Soller dicte Maioricensis diocesis cum fabrice et faccioni licet nonnulli deuoti manus porrigant adiutrices.*

⁷⁴ TERRASSA, *Relación y verdadera*, II, cap. 20, f. 91r-v. RULLAN, J., *Historia de Sóller en sus relaciones con la general de Mallorca*, II, Palma, 1875-1876, pp. 595-597.

La província de Mallorca

Els moviments de reforma foren constants, especialment entre els franciscans. Aquestes aspiracions tenien una doble font. En primer terme deriven de l'Evangelí, mai no viscut plenament, i, a més, sempre suggereix noves realitzacions. Per l'altra banda, Sant Domingo i Sant Francesc no van veure satisfetes les seves propostes de reforma. Aquesta insatisfacció és més plausible en el franciscanisme. A Mallorca, a més del convent de Sant Francesc, sorgí el d'Inca, de tendència menys reformista, i, a mitjan segle XV, sobre tot el corrent que seguí fra Bartomeu Catany no acabava de rebre l'acollida que desitjaven els seus seguidors. D'aquí que, també a l'Illa, els reformadors cercaven implantar els seus anhels renovadors tot recorrent a un recurs jurídic eficaç, com era el d'erigir províncies paral·leles a les del no reformats, que més tard es digueren conventuals. Advertim que el terme conventual no pot ser entès com si els frares que el seguien fossin relaxats.

D'altra banda, veiem com els Jurats pel maig de 1455 recorren als superiors majors dels framenors i dels carmelites, així com a l'abat de La Real, per a promoure la reforma, i personalitzen les seves propostes, indicant que qualche membre de les comunitats ha de ser depositat o enviat fora. Aquesta acció és sorprenent, perquè sembla com si d'un cop, i amb un acord, els tres claustres haguessin entrat en la decadència. Encara ens preguntam si no hi hauria qualche projecte, ordit per l'oligarquia ciutadana, que no es podria realitzar sense allunyar els religiosos que s'hi oposarien.

Passant de les hipòtesis als fets, comprovam que, tres mesos més tard, dia 16 d'agost de 1455 els Jurats demanaren a la reina que escrivís al Papa que llevàs la dependència dels observants que el convent de Jesús tenia del provincial d'Aragó, per a formar un vicariat independent. Per una banda, semblaria que l'assumpte afectaria solament al convent de Jesús; però els Jurats obrin la possibilitat «com sèrie si aquesta Illa era vicariat per si». Quan passen a fer la proposta canvien la formulació del seu objectiu, i diuen: «Supplicam a vostra majestat li plàcie scriure al sant pare que plàcie a sa santedat fer vicariat per si de Mallorques, Menorcha e Eyvissa». ⁷⁵ En termes semblants, el mateix dia, escriviren al Papa, perquè es realitzà la proposta de que el vicariat perpetu de les tres illes passàs directament a la dependència del Custodi General, ⁷⁶ petició que, l'any 1458, Pius II va atendre, amb una bul·la amb la qual erigia la custòdia observant de Mallorca, ⁷⁷ i fra Bartomeu Catany en fou

⁷⁵ FRONTERA BERNAT, *Fr. Juan García O.P.*, f. 220, ARM, Lletres missives, (1454-1459), 16-08-1455.

⁷⁶ Ídem.

⁷⁷ TERRASSA, *Anales de Mallorca*. II, *Centuria del año 1400*, *De los Anales de Mallorca*, BLR, Ms, BB-II-106-I 130-131 i 135, mentre, l'autor a *Relación y verdadera recopilación*, II, cap. 20, f. 90v, retarda un any aquesta erecció. J. LÓPEZ MOLINA-R. ESTEBAN DE ABIZANDA, *El hospital*

nomenat custodi, de manera que els convents de Sant Francesc i el d'Inca romanien dins l'àmbit dels conventuals.⁷⁸ Aquests corrents reformadors varen conduir a proposar al Papa la creació d'una província mallorquina d'observants, que fou aprovada per Pius II, dia 8 de novembre de 1458, pocs mesos després de la seva elecció. La província solament englobava els convents de Sant Francesc i el de Jesús, o de la Mare de Déu dels Àngels,⁷⁹ perquè el d'Inca seguia el tarannà segons el qual el va promoure Joan XXII, que l'allunyava dels moviments pauperístics.

L'avinentesa va ser aprofitada pels Jurats de la Ciutat i del Regne, quan el mateix any 1458, demanaren que el convent de Jesús enviàs uns frares a sostenir l'ermita de St. Honorat, que passava per moments de semi abandó.⁸⁰

Ultra ser uns dels que volgueren aplacar la incommensurable venjança del Governador, en la repressió dels revoltats forans, Catany és el gran impulsor de la unificació dels hospitals de la Ciutat. Aquest framenor observant morí dia primer d'octubre de 1462.⁸¹

Catany va ser un predicador eminent, i hom li atribuïa el do de la profecia.⁸² La mort li va arribar dia 1 d'octubre de 1462.⁸³ Al cap de 15 anys volgueren enterrar en el mateix vas fra Llobet, amb el qual havia passat dels conventuals als observants, i trobaren el seu cadàver incorrupte,⁸⁴ fou traslladat a la capella del Sant Crist, de l'església de Jesús.⁸⁵

El donzell Joan de Tagamanent,⁸⁶ volgué fundar un convent d'observants, és a dir, «de la pobre vida» a la muntanya de Randa, sota el títol de Monti-sion, habitat per 12 frares, a l'estil del monestir de Blaquerna. Vora hi havia d'haver un hospital. El projecte va ser desviat pel Papa.

---

provincial de Baleares 1456-1960. *Monografía de Historia, Arte y Estadística editada con motivo del V Centenario de su fundación*, Palma, 1961, p. 70.

⁷⁸ TERRASSA, [Anales del Reyno de Mallorca. VI], «Siglo XVIII. Desde el Año 1700 hasta 1747». [Anales del Reyno de Mallorca. VII], «Siglo XVIII. Desde el Año 1747 hasta el de 1770». [Anales de Mallorca. VIII]. «Suplemento o sea Addiciones a los Anales del Sor. Dn. Guillermo Terrasa Pro. y Paborde sacadas del primer tomo de su episcopologio». BLR, Ms, BB-II-106-III, 33. L'annalista parla de la constitució de la província dels observants. De moment, no ho veiem provat.

⁷⁹ TERRASSA, *Relación y verdadera*, II, cap. XXII, f. 113v.

⁸⁰ ROSSELLÓ VAQUER, R., *Noticiari d'Algaida (Castellitx a l'Edat Mitjana)*, Mallorca, 1998, pp. 24-25, 20-06-1458, ARM AH 679, f. 134.

⁸¹ ROSSELLÓ VAQUER, R., *Cronicó felanitxer*, II, 1400-1499, Felanitx, 1975, p. 132, 01-10-1462.

⁸² TERRASSA, *Relación y verdadera recopilación cronográfica de los Illustrissimos obispos de Mallorca*, II, cap. 20, f. 91v. J. M^a. BOVER, *Biblioteca de Escritores Baleares*, I, Palma, 1868 (repr. Barcelona-Sueca 1975).I, n°. 258, pp. 178-179.

⁸³ TERRASSA, *Relación y verdadera recopilación cronográfica de los Illustrissimos obispos de Mallorca*, II, cap. 20, f. 91v.

⁸⁴ TERRASSA, *Relación y verdadera recopilación cronográfica de los Illustrissimos obispos de Mallorca*, II, cap. 20, f. 91v. TERRASSA, *Anales de Mallorca*. II, p. 167.

⁸⁵ TERRASSA, *Relación y verdadera recopilación cronográfica de los Illustrissimos obispos de Mallorca*, II, cap. 20, f. 92r.

⁸⁶ Vegeu una venda d'aquest donzell, ROSSELLÓ LLITERAS, J., *Els pergamins de la Cartoixa de Valldemossa*, Palma, Consell de Mallorca 2000, p. 183, n°. 219, 00-05-1447.

Entre aquests reformadors, especialment Llobet i Catany, es va congriar el lul·lisme que, al tombant del segle XV es consolidaria a Mallorca, i en els segles posteriors va caracteritzar els framenors, en el seu capteniment i en el seu Estudi.

Els desviats del franciscanisme: Inquisidors i reformadors violents

Contemporàniament, els framenors del convent de la Ciutat s'avançaren a les mesures reformadores reials, i varen elegir com a guardià l'alcudienc fra Miquel Fanals (* Alcúdia, ss. XV-XVI). Per tal de controlar la reforma, la mentalitat centralista,⁸⁷ que s'introduïa, va ser aplicada també a la santedat i estesa a l'observança religiosa, praxis que induïa el rei a afirmar que, precisament per la llunyania del regne, era més necessària la vigilància i el control, pel que se feia més urgent acabar amb l'esmentada exempció.⁸⁸

Els franciscans: tots observants, 1567

Les reformes interessaren a la monarquia que entrava en l'absolutisme, en el trànsit del segle XV al XVI, quan assistim a la creació d'un model reial cesaropapista, que va causar una precipitació dels esdeveniments de la reforma, en temps dels reis Catòlics, de manera que l'any 1494, revestit de poders fins i tot polítics, estesos més enllà de la corona de Castella, el cardenal de Toledo, el framenor Francisco Jiménez de Cisneros, va obligar tots els franciscans a passar-se al corrent més estricte dels anomenats Observants, amb la qual cosa havien de desaparèixer els anomenats Conventuals.⁸⁹

Tanmateix els conventuals o claustrals, seguiren una vida vigorosa, de manera que l'any 1536 fra Joan Crespí va crear el convent d'observants de Jesús a Alcúdia.⁹⁰ Un dels seus frares il·lustres va ser Joan Jubí, (Mallorca, ca. 1490-Barcelona, 1571), bisbe titular de Constantina, i auxiliar de Barcelona, del qual en parlaren quan estudiàvem l'època anterior.

L'aplicació de la reforma es realitzava en maneres de dubtosa eficàcia, doncs les violències no eren lluny, malgrat res tinguessin a veure amb el franciscanisme. Així, dia 31 de març de 1561, just abans que arribàs el primer bisbe postridentí, Diego de Arnedo, els Jurats, grans impulsors de la reforma, s'adreçaren al ministre general dels framenors tot lloant la tasca del comissari visitador fra Solanes, i tot demanant un altre frare per garantir

---

⁸⁷ GARCÍA ORO, J., *El cardenal Cisneros. Vida y empresas*, II, (BAC 528), Madrid, 1993, 128, amb un subtítol prou expressiu: *La reforma, tarea política*. AMENGUAL I BATLE, *Historia de las diócesis españolas*. 16, pp. 320-321.

⁸⁸ DE LA TORRE Y DEL CERRO, A., *Documentos sobre relaciones internacionales de los Reyes Católicos*, IV, 1492-1494, Barcelona, 1962, p. 85, n.º. 117.

⁸⁹ GARCÍA ORO, *El cardenal Cisneros*, op. cit., pp. 129, 130-184.

⁹⁰ CAMPANER, *Cronicón*, 00-00-1536, 255.

la durada dels fruits reformadors;⁹¹ però uns mesos més tard canviaren de to i van intercedir pels frares punits pel visitador.⁹²

Ara bé, Felip I (II), el diumenge dia 11 de maig de 1567, va fer aplicar un breu de Pius V, amb el qual «traguieren los claustrals y entraren los Observants», en el convent de Sant Francesc de la Ciutat de Mallorca.⁹³ L'executor va ser el bisbe Diego de Arnedo, fet del qual en donà constància una acta notarial.⁹⁴ El convent comptava amb 24 frares conventuals i alguns novicis. Alguns frares de vida exemplar passaren a la Cartoixa o emigraren, com ho veiem a una altra banda.

⁹¹ PÉREZ MARTÍNEZ, L., *Las Visitas Pastorales de don Diego de Arnedo a la Diócesis de Mallorca (1562- 1572)*, I, (Monumenta Maioricensia II), Palma de Mallorca, 1963, XXXI-XXXII, ARM, Lletres missives, f. 14v i 17v.

⁹² PÉREZ MARTÍNEZ, *Las Visitas Pastorales*, I, XXXII, ARM, Lletres missives, 25-11-1561, f. 39.

⁹³ Vegeu la narració l'esdeveniment, ocorregut a Santa Clara, amb presència del bisbe, de fra Oliver, que consta en un llibre del convent de Jesús, a CAIMARI, A., *El Rt. P. Fr. Rafel Serra, observant de Mallorca: 1536-1620*, [S. L.], 1921, 32. Ramon CALAFAT, segons OLEZA DE ESPAÑA, J., «Llibre de Antiguatats de la iglesia del real convent del P. S. Francesc», dins *BSAL*, 20 (1924-1925), p. 272. Sobre Calafat, J. A. ORDINES JOAN, «Les cròniques de l'església de Sant Francesc de Palma: font documental del patrimoni històricoartistic», *BSAL*, 63 (2007), pp. 259-280. FERNÁNDEZ-GALLARDO, G., «La supresión de los franciscanos conventuales de la Corona de Aragón», *Archivo Ibero-Americano. Revista Franciscana de Estudios Históricos*, 60 (2000), p. 221.

⁹⁴ PÉREZ MARTÍNEZ, LL., «Diego de Arnedo, obispo de Mallorca, reformador tridentino. (Datos para una biografía)», *Anthologica Annua*, 6 (1958), pp. 178-182, ap. 5, ASV, arm. 2, 67, f. 213-216. PÉREZ MARTÍNEZ, *Las Visitas Pastorales*, I, LXV, ASV, Arm 2, tom 67, f. 213-216.